

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Elmi-kütləvi, mədəni-maarif, təhsil proqramlarının hazırlanması

Rafael Hüseynov
Akademik

(əvvəli ötən sayımızda)

Dil bilgisinin açdığı meydan Abbasqulu ağa Bakıxanov müqayisə, mənbələri qarşılaşdırmaq, saf-cürük etmək şəraiti yaradırdı. Elə bütün bunların sayəsində o, yüzdən artıq Şerq və Qərb mənbəyindən istifadə edərək Azərbaycanda ilk dəfə tarixə dair tədqiqat biçimli əsər yazdı.

Azərbaycanlı Abbasqulu ağa Bakıxanovun "Gülüstan-ı İrəm"i səlis, asudəcə anlaşılan fars dilində yazması da, sonra həmin əsəri rusçaya tərcümə etməsi də maraqlı göstəricilərdir və bu, şəxsiyyətin elminin səviyyəsinin yüksəkliyinə dəlalət edir.

Arizu eylər könül dildar gəlsin,
gəlmədi,
Zülfü kafir, gözləri xunxar gəlsin,
gəlmədi.
Hər pərivəş cilve-yi hüsn eylemiş,
mən gözlədim,
Dilrübələr fəvçünə sərdar gəlsin,
gəlmədi.
Cana gəldim bivəfalar ülfətindən,
istərəm,
Bir vəfa rəsmində sabit yar gəlsin,
gəlmədi.
Dərdü möhnət keçdi həddən,
bəs ki çəkdim intizar,
Gözlədim ol şux gülruxsar gəlsin,
gəlmədi.
Ləhce-yi canpərvərindən şur salsın aləmə,
Əndəlib-i sahət-i gülzar gəlsin,
gəlmədi.
İstədim, Qüdsi, deyim vəsf-i camalın dilbərini,
Kuşış etdim zinət-i göftar gəlsin,
gəlmədi.

Dövrünün şeir dili ilə tutuşduranda Abbasqulu ağanın bu qəzəli yetərincə saya təsir bağışlayır. Amma nə qədər rəvan, anlaşıqlı, xalq deyiş tərzinə yaxın bir biçimdə qələmə alınsa da, hər halda Qüdsinin bu qəzəli də və əlimizdəki "Divan"ında yer alan bir çox başqa qəsidə, müxəmməs, məsnəvi, qitə, rübai, mənzum parça da bəlli klassik ənənənin yüzfaizli əsirindədir. Abbasqulu ağa şair babalarının ondan neçə əsr öncədən cızdığı çevrədən addım qırağa qoymur. Amma Qüdsinin təhsilini, tərbiyəsini, zövqünü, dünyagörüşünü, Qərb ədəbiyyatı və musiqisinə dərin bələdiyyini nəzərə alsaq, ehtimal etmək olar ki, o, bəlli çərçivələri sındıra da bilərdi.

Amma etməyib.

Dahi Puşkinin anası Nadejda Osipovna qızına növbəti məktublarından birində yazırdı: "Dünən Abbas bizdə Aleksandr, Sobolevski (A.Puşkinin dostu, alim-

Yerlə göyü birləşdirən

ABBASQULU AĞA
BAKIXANOV
1794-1847

bibliograf – R.H.) və qrafinya İvelilçə (Puşkinlərin qonşusu, savadlı bir xanım – R.H.) nahar etdi. Təbi ki, Lev də onlarla nahar edirdi. Sonra "kapitan", şair, Məhəmməd övladı və Sobolevski teatra gətdilər. Müsəlman dostumuz orada Yer üzündəki balet hurilərini tamaşa etməkdən ləzzət aldı".

Şübhə yox ki, Avropada olduğu müddətdə Abbasqulu ağa opera həzzini də dadırmış, rus və polyak şairlərini də, fransız poeziyasını da həvəslə oxuyurmuş, amma vətənə dönüncə yenə sabit sözbəxanılıq və deyişməz etibarlı muğamın, xalq havacatının, dedə-baba şeirinin əyyam-i qədimdən var olan qalasına sığınmış. Maraqlıdır ki, elmdə Qərb elm həyatında gözüne dəyən yenilikləri, gərəkləri saydığı cəhətləri Şerqə tətbiq etməkdən ardıcıl səy etmə, bu biri istiqamətdə Abbasqulu ağa axıradək ənənəçi olaraq qalıb.

Bu yöndə də təşəbbüslər etməyib, nə gözəl olardı!

Bütün başqa səmtlərdə varlığında və qələmində avropalıya asiyalını üzvi şəkildə qovuşduran Abbasqulu ağa şeir-sənət məsələlərində sonacən müsəlmançılığından əl çəkməyib.

Bəlkə onun geniş alim təkəkkürü qətiləşdirirdi hansısa səbəblərə görə məhz bu yolu daha düzgün sayırmış?

Amma sonrakı zamanların artıq tamam başqa üstün ziyalılar

və qələm adamlarının təşəbbüsləri, həmin mütərəqqi təşəbbüslərin sevimli nəticələri açıqca göstərdi ki, hər halda çəpərləri sındırmaq, calaqlar, peyvəndlər etmək faydalı bəhrələr doğurmuş.

Bu yolda Abbasqulu ağa da irəliləmiş olsaydı, yeniləşmə, müasirləşmə, dünyalaşma sarıdan bir neçə onil də qabağa düşmüş olardı.

...Hələ sağlığında Abbasqulu ağa həm Azərbaycanda, həm Gürcüstanda camaat arasında da tanınan, sevilən bir kişi idi. Onun qəzəlləri, müxtəlif mənzumələri həm xanəndələrin, həm axund və dərvişlərin dilindən düşmürdü.

Polyak Mateuş Qralevski 1877-ci ildə Lvovda çapdan çıxmış "Qafqaz. 12 illik əsirliyin xatirələri" adlı kitabında yazırdı ki, "Abbasqulu ağa Ərdəbilə məscidə girir və axundun onun haqqında danışdığını eşidir: "İndi isə sizə cənnətməkan Abbasqulu ağanın məşhur sözlərini oxuyacağam".

Və sonra axund kitabı açılış qəzəli oradan parçaları qıraat etməyə başlayır. Oxunanlar dinləyənləri məftun edir və onları həyəcana gətirir. Bunları gören şair ağlayır və onun ağlaması məsciddəkilərin diqqətini cəlb edir. Axund soruşur: "Ey müsafir, sən bizimlə birgə bu kitabdakı bilik qidası və nitq şəhərdini dadmaq əvəzinə niyə ağlayırsan?"

– Mən sevincdən ağlayıram. Siz bu kitabı tərif edirsiniz. Onu yazan mənəm..."

Hər bir insan üçün heyatda olmayacağı günlərdə necə xatırlanacağını, özündən sonrakıların ona necə qiymət verəcəklərini hansısa səhrə görməkdən böyük nə səadət ola bilər!.. Amma belə bir qisməti həttə möcüzə şəklində belə ağla gətirmək çətindir. Tale Qüdsiyə və xoşbəxtliyi də qismət etdi. Əkdüyü xeyirxahlıq toxumlarının, bütün böyük və savab işlərinin müqabilində ulu Tanrı ona əl sağkən sağ olmayacağı çağlardakı şərəfli qismətini, istiqbalını da əyan etdi.

Ərdəbilə baş verən hadisə sanki qaibdən nazil olan güzgüdə görünən gələcək idi... Böyük Cavad xanın nəticəsi,

ilk müstəqil cümhuriyyətimizdə xarici siyasətə başçılıq etmiş görkəmli ziyalımız Adil xan Ziyadxanov təxirsiz dövlət işlərlə yanaşı mənəvi yatırımlar haqqında da daim düşündürdü və "Azərbaycan" ünvanlı əsərində Abbasqulu ağa Bakıxanov irsinin xalqa çatdırılması işindəki niğarançılığını gizlətmirdi: "Təəssüf olsun ki, mərhumun əsərləri bu çağacan təb olub çıxmayıbdır. Abbasqulu ağanın qohumlarından mərhum təbib Mustafa xan keçmişdə artıq bir şövq və həvəslə Abbasqulu ağanın əsərlərini yığib təb etdirmək istəyibdi. Heyif olsun ki, o biçərəyə də əcəldən macal olmadı ki, həmin əsərləri meydana çıxarıb xəlqi də feyzləndirsin. İndi Abbasqulu ağanın nəvəsi və general

bilər və edir də.

Millətə başucalıqı gətirən insanlardan biri kimi o, həmişə tarixin qızıl yarpaqlarında yaşayacaq.

...Abbasqulu ağa Bakıxanov haqqındakı söyləmələr də, nəslinin elçilərinin yadlaş-yadlaş keçirərək bugünə gətirib çıxardıqları xatirələr də anladır ki, o, Xəzəri çox sevirmiş. Bu sevgini Bakıxanovun Xəzərlə bağlı ən çəşidli araşdırmaları da təsdiqləyir.

1993-cü ildə Abbasqulu ağanın kötükcələri Xəzər Gəmiçiliyi İdarəsinin rəhbərliyinə gəmilərdən birinə Bakıxanovun adının verilməsi ilə əlaqədar xahiş məktubu tərtib etmək üçün mənə müraciət edəndə qələmi tərəddüdsüz götürdüm.

Və haçandır ki, o gəmi Xəzər sularına üzür.

...Xəzərdəki "Bakıxanov" gəmişi öz yerində, amma elm, mədəniyyət, mənəviyyat dənizimizdə də bir Abbasqulu ağa Bakıxanov gəmişi var ki, o, daim güvən yerimiz olacaq, ona həmişə ehtiyac duyacağıq, hər zaman onun görüşünə tələsəcəyik.

Ondan elmin müxtəlif sahələrinə aid bir-birindən qiymətli çoxlu əsərlər yadigar qaldı. Qüdsinin risalələrində Yerlə Göy qovuşdu. Çünki o, Yerdən, onun tarixi və təbiətindən, özəlliklərindən də yazdı, Göydən də, onun yaraşığı səyyarələrdən də bəhs etdi. Amma Yerdən yazanda da, Göydən bəhs edəndə də onun düşünəcə və duyğularının mərkəzində dayanan, o Göylə, bu Yeri birləşdirən İnsan Oğlu idi.

Məşhur "Əsrar ul-mələkut" əsərinin sonunda Abbasqulu ağa üzünü göylərə tutaraq dua edirdi: "Özünə xas olan Sifətlərlə yanaşı, yaratdıqlarının mahiyyəti ilə də dahilərin əqlini Heyran Edənə həmd olsun".

Gözümüzü göydən çəkib bu sözləri keçmişdəkiləri, indikiləri və gələcəkdəkiləri doğurduqlarıyla həmişə heyran qoymuş və qoyacaq Abbasqulu ağa Bakıxanov kimi qüdsiyyət dolu insanlara da yaraşdırsaq, haqq olar!

Bakıxanov Hüseyn ağanın qızı Reyhanət xanım həmin əsərləri yığib cəm eləməyə şüru etmişdir. Tez bir zamanda biçiz müsəlman şagirdlərinin nəfinə təb və nəşr etdirəcəkdir".

Bu sətirlər yazılarda yeni – XX əsr təzə başlanmışdı və artıq o əsr köhnəlib qaldı keçmişdə, XXI yüzil asta-asta yaşa dolur. Abbasqulu ağa Bakıxanov və onun yaratdıqları isə eskiləşmədi, boyatlaşmadı. Bu gün bizə bir az da cəlbədiçidir.

"Üç sandıq kitab göndərdim. Əlbəttə, əlf əlbəttə, onları yaxşı qoruyub saxlayın. Qoymayın nəm çəksin, siçan yesin". Bu, Abbasqulu ağanın ailəsinə göndərdiyi məktublarından. Kitabın bəhs sevgi ilə, bunca canıyananlıqla yanaşan Abbasqulu ağa Bakıxanov özü də dəyərini itirməyəcək, əsrlər adlayacaq kitablar yaratdı.

Azərbaycan istiqlalı tarixində adı həmişə yaşayacaq Adil xan Ziyadxanov bunu da yazırdı ki, bəkililər fəxr edə bilərlər ki, Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının Əmirhacıyan kəndində əsil və nəcib bir xanəvadədən Mirzə Məhəmməd xan oğlu Abbasqulu ağa dünyaya gəlmişdir.

Bu sözlərlə sonacən barışmaq çətindir.

Abbasqulu ağa ilə tək bəkililər yox, bütün Azərbaycan fəxr edə

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur